

Гончаренко Т. Л.
Херсонський державний університет

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ ДО ПРОЕКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання, пов'язані з аналізом акмеологічного підходу як психолого-педагогічної основи формування готовності вчителя фізики до проектування навчального процесу в системі післядипломної освіти. Визначено поняття професіоналізм, його структура, етапи та рівні.

Ключові слова: акмеологічний підхід, учителі фізики, проектування навчального процесу.

Постійні зміни у суспільстві передбачають володіння вчителем новими вміннями: швидко переорієнтовуватися в цілях, методах і засобах навчання, освоювати новий зміст, підходи і технології навчання, створювати власні варіанти організації навчального процесу та методики вивчення конкретного матеріалу, тобто вміти проектувати навчальний процес. Готовність учителя фізики до цього виду діяльності є показником його професійного розвитку, що може відбуватися і в системі післядипломної освіти, сутність якої визначено Законом України “Про вищу освіту”, як “спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особистості шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду”.

Професійне становлення педагога, досягнення ним вершин у професійній діяльності, шляхи та способи удосконалювання як професіонала є предметом вивчення педагогічної акмеології [2].

Актуальність застосування акмеологічного підходу до формування готовності вчителів до проектування навчального процесу обумовлена необхідністю удосконалення змісту й технологій навчання вчителів, які поліпшують свою професійну діяльність у системі післядипломної освіти.

Мета нашої статті полягає в аналізі акмеологічного підходу як психолого-педагогічної основи формування готовності вчителів до проектування навчального процесу з фізики. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність розв'язання наступних завдань:

- здійснення аналізу літератури з проблеми дослідження;
- з'ясування сутності акмеологічного підходу до професійного розвитку людини;
- з'ясування поняття професіоналізм, його структури, етапів та рівнів з точки зору акмеології та співвідношення цих понять з готовністю вчителя до проектування навчального процесу.

Аналіз досліджень та публікацій з означеної проблеми засвідчив, що різні аспекти готовності вчителів до педагогічного проектування досліджені в дисертаційних дослідженнях П. Карпінчика, Р. Кузьміна, В. Мамаєва, Г. Муравйової, Т. Подобєдової, Н. Птиціної, А. Шаповалова та ін. Питання акмеології (в тому числі педагогічної) досліджені у наукових працях А. Бодалева, А. Деркача, Н. Кузьминої, В. Максимової, В. Тарасової та ін..

Проте, незважаючи на доробок науковців з означених проблем, багато питань ще залишається не з'ясованими.

Аналіз наукової літератури з теми дослідження [2; 3; 7; 9; 10; 13; 14; 18] дав підстави стверджувати, що проблема акмеологічного підходу до формування готовності особистості до професійної, зокрема проектувальної, діяльності в системі післядипломної

освіти є актуальною та активно досліджується сьогодні у зв'язку з співвіднесенням її з процесом формування і становлення професіоналізму спеціалістів для різних галузей професійної діяльності, зокрема професіоналізму вчителів. Щодо вивчення закономірностей досягнення вершин професіоналізму і творчості акмеологічний підхід є одним із прогресивних для сучасної післядипломної освіти.

Акмеологія – походить від старогрецького “*акме*”, що, у свою чергу, походить від слова “*axis*” (вістря) і означає “пік, вершина, вищий ступінь чого-небудь, цвіт, квітуча пора”; бути в “*акме*” означає “бути в повному розквіті сил, на вищому ступені розвитку” [1, с. 40-41].

Акмеологічний підхід до особистісно-професійного розвитку людини у дослідженнях учених розуміється як готовність до нововведень, проектування мети власної діяльності, що спрямована на високий результат, життєві успіхи, моделювання маршруту щодо професійного самовдосконалення з урахуванням своїх потенційних здібностей і потреб суспільства [16, с. 20].

На сучасному етапі розвитку “акмеологія виступає, насамперед, як наука про професіоналізм” [3]. У науковій літературі з педагогіки, психології та акмеології:

1) професіоналізм розглядається як якісна характеристика суб'єкта праці, що відображує високу професійну кваліфікацію й компетентність, розмаїття ефективних професійних умінь і навичок, у тому числі й заснованих на творчих рішеннях; володіння сучасними алгоритмами й способами розв'язання професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність із високою й стабільною продуктивністю [3];

2) професіоналізм учителя визначається його здібністю до діагностики, прогнозування і моделювання педагогічного процесу, тобто рівнем володіння педагогічними (проектувальними) вміннями [8; 10];

3) сторонами професіоналізму є *володіння засобами проектування та мотивація, відношення до творчості*. Відсутність в учителя права на творчість означає втрату потужного мотиваційного елементу його діяльності та розвитку. В якості оцінки ступеня розвитку *особистісного росту професіоналізму* можна використовувати відомості про самовизначення вчителів, тобто про здійснення ними права вибору між різними можливостями під час здійснення професійної педагогічної діяльності. Цей *вибір передбачає участь у навчанні проектуванню методологічно орієнтованого навчального процесу* [15].

Акмеологічні інваріанти професіоналізму становлять основні якості й уміння професіонала, що забезпечують високу стабільну ефективність діяльності. Загальними акмеологічними інваріантами професіоналізму виступають:

– *розвинена антиципація*, що виявляється в умінні точно, “далеко” і надійно прогнозувати, передбачати розвиток ситуацій, що виникають у процесі виконання діяльності;

– *високий рівень саморегуляції*, що виявляється в умінні управляти своїм станом; постійна готовність до дій; здатність мобілізувати свої ресурси в необхідний момент;

– *уміння приймати рішення*, у тому числі сміливість у їх прийнятті, їхня надійність, своєчасність і точність, нестандартність та ефективність;

– *креативність*, що виявляється не тільки у високому творчому потенціалі, але й у спеціальних вміннях творчо розв'язувати професійні завдання;

– *висока й адекватна мотивація досягнень* [18].

Незважаючи на те, що “акме” є вершиною розвитку людини в певному аспекті життєдіяльності, сама по собі “вершинна модель” припускає можливість спаду, регресії після досягнень. Сучасні акмеологічні теорії професійного розвитку, як зазначає А. Деркач, базуються на моделі “багатовершинного” феномену: “Акме означає не остаточний шлях життєвого руху і розвитку, а ту вершину, з якої відкриваються нові обрії

подальшого просування в професії” [3]. Значущість цих моделей визначається можливостями виділення різних акмеологічних періодів на тих чи інших стадіях життєдіяльності фахівця. У названих моделях професійна зрілість розглядається з двох точок зору: як частина всієї життєдіяльності індивіда, що відображає його найвищі досягнення, пов’язані з професійною самореалізацією й самоактуалізацією, і як частина певного етапу професійної життєдіяльності, що відображає максимальні можливості суб’єкта, реалізація яких здійснюється в хронологічних межах даного етапу [18].

Узагальнюючи результати досліджень учених про умови досягнення вершин професіоналізму, В. Сластьонін дав визначення *професіоналізму вчителя* як якісної характеристики його як суб’єкта педагогічної діяльності, що відбиває високий рівень професійної компетентності й особистісної готовності до продуктивного розв’язання педагогічних задач [14]. Характеризуючи професіоналізм учителя як інтегративне особистісне утворення, вчений виділив у його структурі *мотиваційно-ціннісний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти*. Розглядаючи структуру професіоналізму вчителя, В. Шарко у своїй монографії “Методична підготовка вчителя фізики в умовах неперервної освіти” [18] звертає увагу на те, що:

– *мотиваційно-ціннісний компонент* визначає вибіркову спрямованість особистості на професійно-педагогічну діяльність, відображаючи морально-психологічний зміст професіоналізму вчителя. Цей компонент містить у собі потребу вчителя у творчості, бажання самостійно ставити й досягати цілі професійно-творчої діяльності, прагнення до вольових зусиль при досягненні цих цілей, комплекс уявлень про себе як професіонала;

– *когнітивний компонент* в основному формується в процесі професійного навчання й самоосвіти та містить розвинені до певного рівня знання;

– *операційно-діяльнісний компонент* містить сукупність ефективних професійних умінь і навичок, володіння досконалими алгоритмами й способами досягнення високих результатів педагогічної діяльності. Окрім розвинутих антиципації, саморегуляції й уміння приймати рішення, педагогічна творчість включає комунікативну компетентність й адекватну професійну самооцінку. Останнє безпосередньо пов’язане з інтелектуальною, особистісною й міжособистісною рефлексією.

Аналіз наукової літератури та дисертаційних досліджень дає змогу виділити структуру готовності вчителя до проектувальної діяльності, до якої вчені відносять наступні компоненти:

– мотиваційний, теоретичний, практичний, творчий (Р. Кузьмінов [5]);

– психологічний, змістовий, практичний (І. Ісаєва [4]);

– особистісний, інформаційний, практичний (Н. Птіцина [12]).

Узагальнюючи вищенаведене, до структури готовності вчителя до проектування навчального процесу ми відносимо особистісний, когнітивний та діяльнісний компоненти, які включають і мотиваційно-ціннісний, і когнітивний, і операційно-діяльнісний компоненти професіоналізму.

Педагогічна акмеологія [6; 7; 9; 18] також виділяє рівні й етапи професіоналізму діяльності вчителя (таблиця 1):

Т а б л и ц я 1

Рівні й етапи професіоналізму діяльності вчителя

<i>Рівні й етапи професіоналізму</i>	<i>Характеристика діяльності вчителя</i>
<i>Рівень оволодіння професією</i>	– адаптація до професії, первинне засвоєння вчителем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій
<i>Рівень педагогічної</i>	– виконання на високому рівні кращих зразків передового педагогічного

<i>Рівні й етапи професіоналізму</i>	<i>Характеристика діяльності вчителя</i>
<i>майстерності</i>	досвіду, накопичених у професії; – володіння наявними в професії прийомами індивідуального підходу до учнів, методами передачі знань; – здійснення особистісно-орієнтованого навчання та ін.
<i>Рівень самореалізації педагога в професії</i>	– усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток засобами професії, свідоме посилення своїх позитивних якостей і згладжування негативних, зміцнення індивідуального стилю
<i>Рівень педагогічної творчості</i>	– збагачення педагогічним досвідом своєї професії за рахунок особистого творчого вкладу, внесення авторських пропозицій як окремих завдань, що стосуються, прийомів, засобів, методів, форм організації облікового процесу, так і створюють нові педагогічні системи навчання і виховання

Таким чином, найвищим рівнем професіоналізму діяльності вчителя вчені вважають рівень педагогічної творчості. У виявленні творчості вчителя особлива роль належить педагогічному проектуванню. Це обумовлено декількома обставинами: по-перше, процедури проектування породжують об'єктивовані результати (поурочні плани, розробки уроків і позакласних заходів тощо); по-друге, матеріальний характер результатів проектувальної діяльності робить їх доступними для аналізу і оцінки; по-третє, за результатами проектувальної діяльності можна визначити рівень творчості вчителя [16].

Аналіз дисертаційних досліджень [5; 8; 11; 12] з проблеми формування готовності вчителів до проектувальної діяльності дає підстави стверджувати, що немає єдиного підходу до визначення рівнів сформованості даного особистісного утворення. Так, учені виділяють такі рівні:

- відтворюючий, ускладнений, творчий (Р. Кузьминов [5]);
- низький, середній, високий (Н. Птіцина [12]);
- недостатній, низький, середній, високий (Г. Лебедева [8]);
- репродуктивний, творчо-репродуктивний, творчий (Т. Подобедова [11]).

Порівнюючи існуючі рівневі системи сформованості готовності вчителів до проектувальної діяльності з рівнями професіоналізму діяльності вчителя, що виділяє акмеологія, ми вважаємо найбільш доцільною трьохрівневу систему. В якості рівнів такої системи доцільно виділити: репродуктивний (відтворюючий), творчо-репродуктивний (ускладнений), творчий. Аналіз наукової літератури та дисертаційних досліджень дозволив сформулювати вимоги до якості знань і вмінь вчителів фізики з проектування навчального процесу, відповідних рівню сформованості їх готовності до здійснення означеного виду діяльності (таблиця 2).

Т а б л и ц я 2

Відповідність вимог до якості знань і вмінь вчителів фізики з проектування навчального процесу рівням готовності вчителя до проектування

<i>Рівні</i>	<i>Вимоги до якості знань і вмінь</i>
Творчий	1. Знання з теорії проектування повні, системні, усвідомлені й міцні. 2. Вчителі самостійно проектують навчальний процес без прототипів, створюють нові технології навчання, вносять авторські пропозиції при проектуванні навчального процесу на всіх рівнях
Творчо-репродуктивний	1. Вчителі володіють матеріалом частково. Знання з теорії та методики проектування навчального процесу з фізики неповні. 2. Володіють умінням проектувати навчальний процес за аналогією (перенесення з

<i>Рівні</i>	<i>Вимоги до якості знань і вмінь</i>
	інших предметів); використовують кращі зразки передового педагогічного досвіду та новітні технології при проектуванні навчального процесу з фізики; допускають помилки при перенесенні проектувальних дій на інші види діяльності
Репродуктивний	1. Вчителі мають окремі знання з теорії й практики проектування навчального процесу з фізики. Фрагментарне володіння знаннями про структуру проектувальної діяльності і зміст кожного її компонента. 2. Вміють відтворювати проектувальні дії за взірцем при допомозі викладача, переносити їх на інші види діяльності не вміють

Аналіз таблиць 1 и 2 дає можливість зробити висновок, що рівень сформованості готовності вчителя проектувати навчальний процес є показником оволодіння ним певним рівнем професіоналізму.

Ці висновки мають визначальне значення для розвитку змісту підготовки вчителя фізики, бо дають можливість виявити напрями роботи з учителями з формування в них готовності до проектування в системі післядипломної освіти.

Аналіз наукової літератури [13; 17; 18] та узагальнення вищенаведеного дає підстави зробити такі висновки:

1) *акмеологічний підхід до формування в учителів готовності до проектування навчального процесу з фізики:*

– виступає регулятором розвитку професіоналізму вчителя, який виявляється в його педагогічній діяльності та вдосконалюється у післядипломній освіті;

– може бути реалізований за умов забезпечення: інтеграції психолого-педагогічних і предметно-методичних знань слухачів; організації активних форм взаємодії викладача і слухачів; організації практичних занять із урахуванням індивідуально-типологічних особливостей особистості й діяльності слухачів; неперервності навчання слухачів продуктивним технологіям роботи в класі; проведення занять з конструювання і розв’язання акмеологічних задач у системі післядипломної освіти;

2) з метою професійного розвитку вчителів фізики, з урахуванням сучасних знань педагогічної акмеології, необхідне розв’язання наступних задач:

– підвищення їх професійної компетентності у сфері сучасних досягнень педагогіки і педагогічної акмеології;

– виявлення особистісних ресурсів педагогів та формування навиків побудови ефективних стратегій професійного росту;

– оволодіння сучасними технологіями і прийомами гуманістичного впливу та розвитку мотивації тих, хто навчається, формування і розвитку конкурентоспроможності особистості;

3) рівень сформованості готовності вчителя проектувати навчальний процес є показником оволодіння ним певним рівнем професіоналізму.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі ми пов’язуємо з розробкою моделі підготовки учителів фізики до проектування навчального процесу та засобів її реалізації у системі післядипломної освіти.

Використана література:

1. Бейсман А. Д. Греческо-русский словарь / А. Д. Бейсман – М. : ГЛК Ю. А. Шичалкина, 1991. – С. 40-41.
2. Вакуленко В. М. Педагогічна акмеологія: досягнення і проблеми / В. М. Вакуленко // Філософія освіти. – 2006. – № 3(5) – С. 124-134.
3. Деркач А. А. Акмеология: учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – М., СПб, 2003. – 217 с.
4. Исаева И. Ю. Формирование готовности студентов педагогического вуза к управлению досуговой деятельностью подростков: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08 / Исаева Ирина Юрьевна. –

- Магнітогорск, 2006. – 178 с.
5. Кузьминов Р. И. Формирование готовности студентов к дидактическому проектированию в процессе профессионально-педагогической подготовки в вузе: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08 / Кузьминов Роман Иванович. – М. : РГБ, 2005. – 170 с.
 6. Кошарна Н. В. Акмеологічний підхід у становленні професійної компетентності майбутнього вчителя / Н. В. Кошарна // [Електронний ресурс] // Вісник психології і соціальної педагогіки. Збірник наук. праць. – Випуск 6 / Гуманітарний інститут Київського університету ім. Бориса Грінченка / 2011 – Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Кошарна_Н.В._Акмеологічний_підхід_у_становленні_професійної_компетентності_майбутнього_вчителя
 7. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству : Кн. для учителя / Н. В. Кухарев. – М. : Просвещение, 1990. – 159 с.
 8. Лебедева Г. А. Обучение педагогическому проектированию в процессе профессиональной подготовки учителя. Автореферат дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук. : 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Г. А. Лебедева. – М., 1997 [Електронний ресурс]: Ресурс образования МГОУ, 2007 // Режим доступу: <http://ro.mgou.ru/catalog/category149/68.html>
 9. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа – Пресс, 1997. – 512 с. – С. 54-55.
 10. Петрухин В. В. Акмеология как условие повышения качества образования: [Электронный ресурс]: Педсовет.org /12-й Всероссийский интернет-педсовет / 2008 / В. В. Петрухин – Режим доступа: http://pedsovet.org/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=6094&Itemid=88&bsb_midx=0
 11. Подобедова Т. Ю. Подготовка будущих учителей гуманитарного профиля к педагогическому проектированию: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Подобедова Татьяна Юрьевна. – Ялта, 2005 – 241 с.
 12. Птицина Н. А. Подготовка будущего учителя к педагогическому проектированию: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08 / Птицина Наталья Андреевна – Тула, 2009. – 168 с.
 13. Разина Н. А. Акмеологический подход к развитию профессионализма современного педагога в инновационной образовательной среде средней школы / Н. А. Разина // Вестник Научной школы педагогов “АКМЕ”. Выход 3. Акмеологическое моделирование профессионально-личностного развития педагогов: сборник научных статей / под ред. М. И. Лукьяновой. – Ульяновск: УИПКПРО, 2009. – 60 с.
 14. Сластенин В. А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры / В. А. Сластенин. // Педагогическое образование и наука. – 2004. – № 5. – С. 4-16.
 15. Чандаева С. А. Педагогическое проектирование как форма осуществления педагогического творчества / С. А. Чандаева // Наука и школа. – 2006. – № 4. – С. 34-39.
 16. Шапаренко Х. А. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на засадах акмеологічного підходу : дис. ... кандидата пед. наук. 13.00.04 / Х. А. Шапаренко. – Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – 234 с.
 17. Шарко В. Д. Моніторинг як одна з умов реалізації акмеологічного принципу в педагогічній освіті / В. Д. Шарко // Вісник Херсонського державного технічного університету 2(11). – 2001. – С. 228-235.
 18. Шарко В. Д. Методична підготовка вчителя фізики в умовах неперервної освіти : монографія / В. Д. Шарко. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2006. – 400 с.

А н н о т а ц и я

В статье рассматриваются вопросы, связанные с анализом акмеологического подхода как психолого-педагогической основы формирования готовности учителя физики к проектированию учебного процесса в системе последипломного образования. Определено понятие профессионализм, его структура, этапы и уровни.

Ключевые слова: акмеологический подход, учителя физики, проектирование учебного процесса.

A n n o t a t i o n

The article discusses issues related to the analysis acmeological approach both psychological pedagogical foundations in the formation of readiness for the design of the educational process in the system of postgraduate education of teachers of physics. The concept of professionalism, its structure, stages and levels.

Keywords: acmeological approach, a teacher of physics, engineering educational process.